इति वाभटे निदानस्थाने १४ अध्याये ॥

अस्यौषधं यथा ॥

"कुष्ठं तमालपत्रं मरिचं समनःशिलं सकाशीशम्।
तैलेन युक्तमुचितं सप्ताहं भाजने ताम्रे ॥
तेनालिप्तं सिध्मं सप्ताहाद्येति तिष्ठतो घर्म्मे।
मासान्नवं किलासं स्नानं मुक्त्वा विशुद्धतनोः" ॥

इति सिध्मलेपः ॥*॥

"किलासहन्ता मूलान्यावल्गुजानि लाक्षा च।
गोपित्तमञ्जने द्वे पिप्पल्यः काललोहरजः" ॥

इति श्वित्रे प्रलेपः ॥

"दारुणं वारुणं श्वित्रं किलासं नामभिस्त्रिभिः।
विज्ञेयं त्रिविधं तच्च त्रिदोषं प्रायशश्च तत् ॥
दोषे रक्ताश्रिते रक्तं ताम्रं माससमाश्रिते।
श्वेतं मेदः श्रिते श्वित्रं गुरुता चोत्तरोत्तरम्" ॥

असाध्यलक्षणमस्य यथा,—

"यत्परस्परतो भिन्नं बहु यद्रक्तलोमवत्।
यच्च वर्षगणोत्पन्नं तच्छ्वित्रं नैव सिध्यति" ॥

अस्य निदानं यथा,—

"वचांस्यतथ्यानि कृतघ्नभावो
निन्दा सुराणां गुरुधर्षणञ्च।
पापक्रिया पूर्व्वकृतञ्च कर्म्म
हेतुः किलासस्य विरोधिचान्नम्" ॥

इति चरके चिकित्सास्थाने ६ अध्याये ॥)

किलासघ्नः, पुं, (किलासं हन्तीति। हन्+टक्।) वृक्षविशेषः। काँकरोल इति भाषा। तत्पर्य्यायः। कर्कोटकः २ तिक्तपत्रः ३ सुगन्धकः ४। इति हेमचन्द्रः ॥ (कर्कोटकशब्देऽस्य गुणपर्य्याया ज्ञेयाः ॥)

किलासी, [न्] त्रि, (किलासं अस्यास्तीति इनिः।) किलासरोगयुक्तः। तत्पर्य्यायः। सिध्मलः २। इत्यमरः। २। ६। ६१ ॥

किलिञ्जं, क्ली, (किल्यतेऽनेन। किल्+इन्। किलिं चिनोतीति। चि+डः। पृषोदरात् साधुः।) सूक्ष्मदारु। इति जटाधरः ॥ किलिञ्जमिति च पाठः ॥

किलिञ्जः, पुं, (किलितो जायते। जन+डः। पृषोदरादित्वात् मुम् च।) सूक्ष्मदारु। इति त्रिकाण्डशेषः ॥ (क्वचित् नपुंसकत्वमपि दृश्यते ॥)

किलिञ्जकः, पुं, (किलिञ्ज+स्वार्थे कः।) काशादिरज्जुः। येन कुसूलं वेष्ट्यते कुसूलञ्च मरायिरिति टीकान्तरम्। तृणरचितटाटी इति ख्यात इत्यन्ये। इत्यमरटीकायां भरतः ॥ तत्पर्य्यायः। कटः २। इत्यमरः। २। ९। २६ ॥

किलिमं, क्ली, (किल+इमन्।) देवदारु। इति शब्दरत्नावली राजनिर्घण्टश्च ॥

("मरिचं पिप्पलीमूलं मगधागजपिप्पली।
सरलः किलिमं हिङ्गु भार्गीतेजोवतीत्वचौ" ॥

इति चरके कल्पस्थाने ७ अध्याये ॥)

किल्विषं, क्ली, ("किलेर्वुक् च"। उणां १। ५१ इति टिषच् वुकागमश्च।) पापम्। अपराधः। इत्यमरः। ३। ३। २२२ ॥ (यथा गीतायां ३। १३।
"यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्व्वकिल्विषैः" ॥)
रोगः। इति मेदिनी ॥

किल्वी, [न्] पुं, (किल्+भावे क्विप् ततोऽस्त्यर्थे बाहुलकात् विनिः।) घोटकः। इति त्रिकाण्डशेषः ॥

किशलं, क्ली पुं, (किञ्चित् शलति। शल चलने गतौ वा+अच् पृषोदरादित्वात् मलोपः।) पल्लवः। इति शब्दरत्नावली ॥

किशलयं, क्ली पुं, (किञ्चित् शलति। शल चलने+बाहुलकात् कयन् प्रत्ययः पृषोदरात् मलोपे साधुः।) पल्लवः। इति शब्दरत्नावली ॥

("कुल्याम्भोभिः पवनचपलैः शाखिनो धौतमूलाः
भिन्नो रागः किशलयरुचामाज्यधूमोद्गमेन" ॥

इति शाकुन्तले १माङ्कः। अत्र केचित् दन्त्यसकारमपि पठन्ति ॥)

किशोरः, पुं, (किञ्चित् शृणाति। शॄ हिंसायाम्। "किशोरादयश्च"। उणाम्। १। ६६। इति ओरन्। निपातनात् साधुः।) अश्वशिशुः। ("किशोरं वड़वा यथा"। इति महाभारतम् ॥) तैलपर्ण्योषधिः। सूर्य्यः। तरुणावस्थः। स तु एकादशवर्षावधिपञ्चदशवर्षपर्य्यन्तवयस्कः। इति मेदिनी ॥ कैशोरावस्थायुक्ते वाच्यलिङ्गोऽपि ॥

(यथा, श्रीभागवतटीकाकृत्स्वामिपादधृतवचनम्।
"कौमारं पञ्चमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि।
कैशोरमापञ्चदशात् यौवनञ्च ततः परम्" ॥)

किष्क क ङ वधे। इति कविकल्पद्रुमः ॥ (चुरां-आत्मं-सकं-सेट्।) मूर्द्धन्योपधः। क ङ किष्कयते। इति दुर्गादासः ॥

किष्किन्धः, पुं, (किं किं दधाति। धा+कः। पारस्कारादित्वात् पूर्व्वस्य किमो मलोपः सुट् षत्वञ्च निपातनात्।) ओड्रदेशस्थपर्व्वतविशेषः। तत्पर्व्वतगुहा च। इति शब्दरत्नावली ॥

किष्किन्धी, स्त्री, (किष्किन्ध+गौरादित्वात् ङीष्।) किष्किन्धपर्व्वतगुहा। इति शब्दरत्नावली ॥

किष्किन्ध्यः, पुं, (किं किं दधातीति धा पारस्कारादिसुटि पूर्व्वमलोपे च स्वार्थे यत् प्रत्ययेन निपातनात् साधुः।) स्वनामख्यातपर्व्वतः। इति शब्दरत्नावली ॥

किष्किन्ध्या, स्त्री, (किष्किन्ध्य+टाप्।) किष्किन्ध्यपर्व्वतगुहा। इति शब्दरत्नावली ॥ सा तु पुरा वालिनामवानरराजधान्यासीत् श्रीरामचन्द्रस्तं हत्वा सुग्रीवाय तद्राजधानीं दत्तवान्। इति रामायणम् ॥

किष्किन्ध्याधिपः, पुं, (किष्किन्ध्याया अधिपः।) वालिनामवानरराजः। इति जटाधरः ॥ (सुग्रीवः। इति रामायणम् ॥)

किष्कुः, पुं स्त्री, (कै+मृगय्वादित्वात् कुः। पारस्कारादित्वात् सुटि षत्वे च निपातनात् साधुः।) वितस्तिः। द्वादशाङ्गुलिपरिमाणम्। प्रकोष्ठः। कफोणेरधोमणिबन्धपर्य्यन्तः। हस्तः। इति मेदिनी ॥ (यथा महाभारते २। १। १९।
"सर्व्वर्त्तुगुणसम्पन्नां दिव्यरूपां मनोरमाम्।
दशकिष्कुसहस्रां तां मापयामास सर्व्वतः" ॥)
कुत्सिते त्रि। इति विश्वो हेमचन्द्रश्च ॥

किष्कुपर्व्वा, [न्] पुं, (किष्कुमितं वितस्तिमितं हस्तमितं वा पर्व्व यस्य।) इक्षुः। वेणुः। पोटगलः। इति मेदिनी। नल इति भाषा ॥

किसलं, क्ली पुं, (किमीषत् सलति। सल गतौ+अच्। पृषोदरादित्वात् मलोपे निपातनात् साधुः।) किसलयम्। इति शब्दरत्नावली भरतश्च ॥

किसलयं, क्ली पुं, (किञ्चित् ईषत् वा सलति। सल+बाहुलकात् कयन्। पृषोदरात् मलोपे साधुः।) पल्लवः। इत्यमरः। २। ४। १४ ॥ स तु नवपत्रादियुक्तशाखाग्रपर्व्वणि नवपत्रस्तवकः इति मधुः। इति भरतः ॥ (यथा गोः रामायणे। ४। ५०। २८।
"तरुणादित्यसङ्काशान् रक्तैः किसलयैर्वृतान्।
जातरूपमयैश्चापि चरद्भिर्मत्स्यकच्छपैः" ॥)

कीकटः, पुं, (की शनैर्द्रुतं वा कटति गच्छति धावति। की+कट्+अच्।) घोटकः। देशभेदः। इति विश्वः ॥ (यथा शक्तिसङ्गमतन्त्रे।
"चरणाद्रिं समारभ्य गृध्रकूटान्तकं शिवे!।
तावत् कीकटदेशः स्यात् तदन्तर्मगधो भवेत्" ॥
वेहार इति ख्यातः। अत्र बुद्धः समजनि। इति भागवतम्। १। ३। २४ ॥ अस्य कीकट इति पुरातननाम आसीत् ततो जरासन्धेन मगध इत्याख्या प्रदत्ता ॥ स्वनामख्यातः सङ्कटपुत्त्रः। यथा, भागवते ६। ६। ६।
"ककुभः सङ्कटस्तस्य कीकटस्तनयो यतः" ॥)

कीकटः, त्रि, (की कुत्सितं धनाभावात् कटति प्रकाशते। की+कट्+अच्।) निर्धनः। (की कुत्सितं कटति वर्षति ददाति अर्थिने कार्पण्यात् इति।) कृपणः। इति मेदिनी ॥

कीकटाः, पुं, (की कुत्सितं ईषत् वा कटति वर्षति येषु इन्द्रः। ईषद्वर्षतया तद्देशानां तथात्वम्। की+कट्+अधिकरणे अप्।) देशविशेषः। बहुवचनान्तशब्दोऽयम्। इति मेदिनी ॥ वेहार इति ख्यातः। इति केचित् ॥ (यथा, भागवते १। ३। २४ ॥
"ततः कलौ संप्रवृत्ते संमोहाय सुरद्विषाम्।
बुद्धो नाम्नाञ्जनसुतः कीकटेषु भविष्यति" ॥
देशोऽयं कुत्सिताचारपरिपूर्णः। यथा, भागवते। ७। १०। १८।
"साधवः समुदाचारास्ते पूयन्त्यऽपि कीकटाः" ॥)

कीकसं, क्ली, (की कुत्सितेन रक्तादिना देहाभ्यन्तरे कसति उत्पद्यते। की+कस+अच्।) अस्थि। इत्यमरः। २। ६। ६८ ॥ (अस्थिशब्दे विवरणं ज्ञातव्यम् ॥)

कीकसः, पुं, (की कुत्सितं यथा स्यात् तथा कसति। कस गतौ+अच्।) कृमिजातिः। इति मेदिनी ॥ कर्कशे त्रि। इति शब्दरत्नावली ॥

कीकसास्यः, पुं, (कीकसं अस्थि आस्येऽस्य।) पक्षी। इति हारावली ॥

कीकिः, पुं, (कीति शब्दं कायति। कै+बाहुलकात् डिः।) किकिः। चाषपक्षी। इत्यमरटीका ॥

कीचकः, पुं, (चीकयति शब्दायते। चीक मर्षणे "चीकयतेराद्यन्तविपर्य्ययश्च"। उणां ५। ३६ इति वुन् आद्यन्तविपर्य्ययश्च।) अनिलयोगात् शब्दायमानवशः। इत्यमरः। २। ४। १६१ ॥ सर-